

В. В. Коваленко

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету, Одеса, Україна,
kovalenko-6868@ukr.net*

РОЛЬ КОНТРЦИКЛІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена розвитку науково-методичних підходів і розробленню практичних рекомендацій щодо реалізації концепції контрциклічного регулювання з метою запобігання виникненню системного ризику у фінансовому сегменті економіки України. На основі узагальнення результатів наукових досліджень стосовно сутності поняття “контрциклічне регулювання” запропоновано концептуальні засади такого регулювання: цілі, завдання, функції, суб’єкти, об’єкти. Контрциклічне регулювання визначено як систему методів та інструментів згладжування циклічних коливань розвитку банківської системи й окремо взятого банку в період кризи та превентивних заходів з нейтралізації потенційних ризиків у банківській діяльності за підвищеного попиту на процентні банківські послуги. Проаналізовано основні показники, за допомогою котрих розкрито передумови запровадження контрциклічного регулювання в Україні. Проведено оцінку капітальної стійкості вітчизняної банківської системи й наслідків запровадження макропруденційних інструментів Базеля III. Розглянуто можливість використання контрциклічного буфера капіталу, що розраховується на основі динаміки частки кредитів (валових та іноземних) у ВВП. Із метою введення контрциклічного регулювання в Україні окреслено ключові напрями його реалізації: перехід до динамічного резервування; обмеження щодо роздування банківських балансів; розширення переліку чинників, які впливають на достатність капіталу; регулювання системоутворюючих банків; страхування банківського капіталу. Обґрунтовано дієвість системи контрциклічного регулювання, котра визначається насамперед підходами, що застосовуються для оцінювання відношення кредитів до ВВП та міграції іноземного капіталу.

Ключові слова: макропруденційна політика, контрциклічне регулювання, капітал, ліквідність, системний ризик.

Рис. 7. Табл. 2. Літ. 19.

Viktorija Kovalenko

*Dr. Sc. (Economics), Professor, Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine,
kovalenko-6868@ukr.net*

THE ROLE OF COUNTERCYCLICAL REGULATION IN PROMOTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

Abstract. The article is devoted to the development of scientific and methodological approaches and practical recommendations for the implementation of countercyclical regulation concept in order to prevent the occurrence of systemic risk in the financial sector of Ukraine's economy. Based upon the results of scientific research on the essence of the concept of “countercyclical regulation”, the author suggests the conceptual foundations of such regulation: goals, tasks, functions, subjects and objects. Countercyclical regulation is defined as a system of methods and tools for smoothing cyclical fluctuations of the

© Коваленко В. В., 2017

banking system and individual banks during a crisis and preventive measures to neutralize potential risks in banking activities due to increased demand for interest-bearing banking services. The author analyzes the key indicators by which the preconditions for introduction of countercyclical regulation in Ukraine are disclosed. The system stability of the Ukrainian banking sector and the impact of the introduction of the Basel III macroprudential tools are assessed. The paper highlights the possibility of using a countercyclical capital buffer calculated on the basis of the share of foreign loans to GDP. In order to introduce countercyclical regulation in Ukraine, the author outlines key directions of its implementation: transition to dynamic provisioning; restrictions on swelling bank balance sheets; the extension of the list of factors affecting capital adequacy; the regulation of backbone banks and bank capital insurance. The article substantiates the efficiency of the countercyclical regulation system, which is determined primarily by the approaches used to estimate the debt-to-GDP ratio and migration of foreign capital.

Keywords: macroprudential policy, countercyclical regulation, capital, liquidity, systemic risk.

JEL classification: E32, F32, F41, O11.

В. В. Коваленко

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківського дела
Одеського національного економічного університету, Одеса, Україна*

РОЛЬ КОНТРИКЛИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ

Аннотация. Статья посвящена развитию научно-методических подходов и разработке практических рекомендаций по реализации концепции контрциклического регулирования в целях предотвращения возникновения системного риска в финансовом сегменте экономики Украины. На основе обобщения результатов научных исследований относительно сущности понятия “контрциклическое регулирование” предложены концептуальные основы такого регулирования: цели, задачи, функции, субъекты, объекты. Контрциклическое регулирование определено как система методов и инструментов сглаживания циклических колебаний развития банковской системы и отдельно взятого банка в период кризиса и превентивных мер по нейтрализации потенциальных рисков в банковской деятельности при повышенном спросе на процентные банковские услуги. Проанализированы основные показатели, с помощью которых раскрыты предпосылки введения контрциклического регулирования в Украине. Проведена оценка капитальной устойчивости отечественной банковской системы и последствий введения макропруденциальных инструментов Базеля III. Рассмотрена возможность использования контрциклического буфера капитала, который рассчитывается на основе динамики доли кредитов (валовых и иностранных) в ВВП. С целью внедрения контрциклического регулирования в Украине обозначены ключевые направления его реализации: переход к динамическому резервированию; ограничения по раздуванию банковских балансов; расширение перечня факторов, влияющих на достаточность капитала; регулирование системообразующих банков; страхование банковского капитала. Обоснована действенность системы контрциклического регулирования, которая определяется прежде всего подходами, применяющимися для оценки отношения кредитов к ВВП и миграции иностранного капитала.

Ключевые слова: макропруденциальная политика, контрциклическое регулирование, капитал, ликвидность, системный риск.

Криза 2008–2009 рр. спричинила резонанс у світових фінансових колах щодо запровадження дієвих інструментів урегулювання ситуації на фінансових ринках. Насамперед зазначене стосується питання забезпечення достатності капіталу учасників фінансового ринку та створення додаткових резервних буферів для подолання наслідків кризи. Це питання розглядається на всіх рівнях регулюючих органів і організацій кожної країни. Вагомим кроком у цьому напрямі є запровадження контрциклічного регулювання як запобіжного інструменту макропруденційної політики.

Незважаючи на послідовний розвиток і уніфікацію міжнародних банківських стандартів, не втрачає актуальності проблема вдосконалення підходів до регулювання й оцінки статистичної компоненти достатності капіталу банків. Підвищена увага до цієї проблеми учасників банківського співтовариства в усьому світі зумовлена відсутністю універсального підходу до визначення мінімально допустимого обсягу капіталу для банків, який був би рівною мірою використаний для національної банківської системи кожної окремо взятої країни.

Трансформаційні перетворення у вітчизняній банківській системі в частині регулювання й нагляду вимагають повернення до питання значимості запровадження контрциклічного регулювання з метою створення буфера для запобігання руйнівній дії кризових явищ на фінансовому ринку.

Необхідність контрциклічного регулювання обґрунтовується в працях зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме Дж. А. Окампо, І. Оркида, М. І. Зверякова, В. І. Міщенко, С. В. Науменкової, О. В. Пирог, Р. А. Портера [1–7] та ін.

За результатами проведеного дослідження з'ясовано, що потреба в запровадженні контрциклічного регулювання визначається певними постулатами, а саме: реалізація концепції макропруденційного регулювання вимагає використання інструментів, що створюють контрциклічні буфери капіталу, встановлюють вимоги до нормативів, ліміти концентрації ризику й введення стрес-тестування розвитку банківської системи з метою подолання наслідків кризи; контрциклічний буфер капіталу дає змогу згладжувати динаміку обсягів кредитування на різних фазах економічного циклу; контрциклічне регулювання виступає інструментом антикризової політики центрального банку, надання можливості банкам підтримувати рівень капіталу під час істотних спадів економіки та коригувати рівень виплати дивідендів у ці періоди; у фазі економічного зростання регулятори вимагатимуть від кожного банку сформувати капітал понад регулятивний мінімум, тобто додатковий, резервний капітал (буфер) на основі моделі очікуваних втрат, а не тих, що їх зазнали банки [1, с. 14; 4, с. 6; 6, с. 69].

Залишаються дискусійними такі теоретичні й практичні питання при запровадженні контрциклічного регулювання на вітчизняному ринку фінансових послуг, як законодавчо-нормативне врегулювання, методичні підходи до порядку формування та використання резервних буферів, інституційна приналежність контрциклічного регулювання.

Метою статті є розвиток науково-методичних підходів і надання практичних рекомендацій щодо реалізації стратегії контрциклічного регулювання у вітчизняній практиці для запобігання виникненню системного ризику у фінансовому сегменті економіки України.

Інтерес світової спільноти до формування й поліпшення макропруденційної політики викликаний необхідністю осмислення уроків глобальної фінансової кризи та окреслення заходів, що стануть на заваді повторенню аналогічних криз. Зазначене стимулювало розроблення підходів до реалізації макропруденційного регулювання, спрямованих на обмеження системного ризику фінансового сегмента економіки, під яким зазвичай розуміється порушення нормального функціонування фінансового сектору, що супроводжується істотним негативним впливом на реальний сектор економіки.

Макропруденційне регулювання націлене на розв'язання таких основних завдань:

- забезпечення формування буферів капіталу й ліквідності, що підвищує стійкість фінансового сектору до впливу різних шоків та дає змогу уникнути катастрофічних наслідків цього впливу для фінансового сектору загалом і тим самим не допустити призупинення виконання ним функцій із кредитування реального сектору економіки, проведення розрахунків;

- запобігання збільшенню системного ризику фінансового сектору на стадії економічного піднесення за рахунок гальмування різкого зростання обсягів кредитування в разі зниження якості покриття кредитних ризиків та підвищення рівня фінансового важеля як у фінансовому, так і в реальному секторах економіки;

- блокування наростання уразливості всередині фінансового сектору через необґрунтоване посилення взаємозалежності фінансових посередників, схильних до ризиків відпливу ліквідності й дефолту, та створення особливого режиму регулювання для системно значущих фінансових посередників, чиє банкрутство здатне призвести до катастрофічних наслідків для фінансового сектору загалом [5, с. 55; 6, с. 68].

З початком кризи одним із глобальних питань регулювання економіки було зменшення проциклічності банківської системи. У свою чергу, проциклічність – це спроможність банків посилювати зростання й падіння в ділових циклах за допомогою надлишкової пропозиції та надмірного скорочення кредитування за фінансової насиченості й фінансового стресу відповідно.

У грудні 2009 р. Базельський комітет із банківського нагляду (БКБН) оприлюднив консультаційний документ, який містив пропозиції щодо створення системи контрциклічного регулювання [8]. Підставою для розроблення цього інструменту були збитки, котрих зазнала банківська система під час кризи, що сприяло дестабілізації реального сектору економіки. Надалі цей консультаційний документ було трансформовано в пакет реформ, який дістав назву “Базель III” [9]. Головною метою запропонованих в Угоді про капітал змін, котрі відповідають принципам Базеля III, є підвищення якості, прозорості та

вдосконалення структури банківського капіталу, розширення практики покриття ризиків капіталом і стимулювання заходів зі створення його резервних запасів. Зокрема, переважною формою капіталу першого рівня повинні стати прості акції й нерозподілений прибуток. Інструменти капіталу другого рівня мають бути гармонізовані [4, с. 4, 5].

Однією з ключових відмінностей Базеля III є перехід від рекомендацій до вимог. Банківські установи, що не зможуть привести свою діяльність у відповідність із указаними вимогами, будуть змушені знижувати розміри бонусних виплат та скорочувати виплати дивідендів за акціями. Основними вимогами до капіталу згідно з Базелем III є: вимоги до акціонерного (власного) капіталу, до капіталу першого рівня; введення захисного буфера консервації капіталу; запровадження концентричного буфера; співвідношення власного й залученого капіталів; контроль ліквідності [3, с. 19–21].

Аналіз процесу імплементації вимог Базеля III в деяких країнах світу засвідчив, що за окремими компонентами вимог до капіталу й ліквідності він практично завершився. Зазначене стосується таких країн, як США, Великобританія, Швеція, Іспанія, Нідерланди, Люксембург, Італія, Німеччина, Франція, Південна Корея, Японія [10]. Отже, можна стверджувати, що контрциклічне регулювання виступає певним регламентом вимог до капіталу та ліквідності з метою нівелювання чинників виникнення системного ризику й забезпечення фінансової стійкості фінансового сегмента економіки.

Ми погоджуємося з С. Науменковою та В. Міщенком, що є потреба у створенні єдиної системи моніторингу системного ризику й координації макропруденційної політики з грошово-кредитною, бюджетно-податковою, а також інвестиційною й борговою. При цьому слід мати на увазі, що ті самі інструменти залежно від мети можуть характеризуватись як макропруденційні, коли використовуються для посилення стійкості фінансових інститутів і абсорбування системних шоків на рівні фінансової системи загалом, та як мікропруденційні, коли застосовуються для обмеження ризиків, на котрі наражаються окремі фінансові інститути [5, с. 59, 60].

Контрциклічне регулювання пов'язане з формуванням нової структури капіталу банків і контрциклічного буфера капіталу. Базовий варіант розрахунку такого буфера, який національний регулятор може уточнювати й розгортати з урахуванням специфіки країни, передбачає визначення його величини, виходячи з відхилення відношення кредиту приватному нефінансовому сектору до ВВП від довгострокового тренду [11, с. 13]. Максимальне значення буфера капіталу приймається на рівні 2,5 % зважених за ризиком активів.

В Україні введення контрциклічного буфера капіталу поки що не передбачене. Причина – надмірна жорсткість вимог Базеля III до банківського капіталу навіть за низького рівня кредитної активності, а також необхідність їх запровадження в умовах низьких темпів зростання вітчизняної економіки. Однак з огляду на особливу роль цього механізму в системі макропруденційних інструментів, а також підвищену волатильність темпів при-

росту ВВП в Україні й уразливість вітчизняної банківської системи до впливу зовнішніх шоків, відмова від його використання видається не зовсім обгрунтованою.

На необхідність запровадження в Україні контрциклічного регулювання вказує динаміка приросту загальних активів і резервів на відшкодування можливих втрат за активними операціями (рис. 1) [12; 13].

Як бачимо, в період кредитного буму 2001–2007 рр. банки вважали ризики низькими та практично не здійснювали відрахувань у резерви за активними операціями. Темпи приросту резервів істотно відставали від динаміки активних операцій. Тому перед банківською кризою накопичився чималий розрив між адекватними й фактично сформованими резервами. Кредитний портфель, котрий раніше вважався надійним, став ризикованим, тож знадобилися значні додаткові резерви. Величезні збитки, яких зазнала вітчизняна банківська система, засвідчили нагальну потребу в удосконаленні методик формування резервів, щоб вони враховували не лише поточні, а й довгострокові очікувані витрати. Так, у 2012 р. Національний банк України підготував Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, затверджене постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23 (втрата чинності – 07.01.2017) [14]. Згідно з цим Положенням, класифікація кредитних операцій за категоріями якості здійснювалася банком на підставі оцінки фінансового стану боржника та стану обслуговування боргу боржником, а також із урахуванням виду й умов таких операцій.

Рис. 1. Темпи приросту загальних активів та резервів на відшкодування можливих втрат за активними операціями протягом 2006–2016 рр. (станом на 1 січня відповідного року), %

Розраховано за: Основні показники діяльності банків України / Нац. Банк України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id; Показники фінансової звітності банків України / Нац. банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

Перехід банків на нові правила класифікації кредитів відбувся у зв'язку із запровадженням Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затвердженого постановою Правління НБУ від 30.06.2016 № 351 [15]. Нове визначення недіючих кредитів ґрунтується переважно на наявності прострочення на 90 днів і більше.

Аналіз стану капіталізації банківської системи України (рис. 2) показав, що власний капітал вітчизняних банків збільшився за 2016 р. на 19,35 % порівняно з 2015 р. (за 2009 р. спостерігалось його зменшення на 3,43 %). Зростання капіталу банків відбулося за рахунок примноження сплаченого зареєстрованого статутного капіталу.

З огляду на значні обсяги докапіталізації певних банків та виключення з порядку розрахунку статистичних показників НБУ банків, котрі визнано неплатоспроможними, розмір власного капіталу вітчизняної банківської системи станом на 1 січня 2017 р. збільшився на 20,1 млрд грн порівняно з початком 2016 р., до 124 млрд грн. Загальна сума докапіталізації банків України за 2016 р. сягнула 104 млрд грн. Акціонери всіх груп примножували статутний капітал переважно з метою підтримки власного бізнесу.

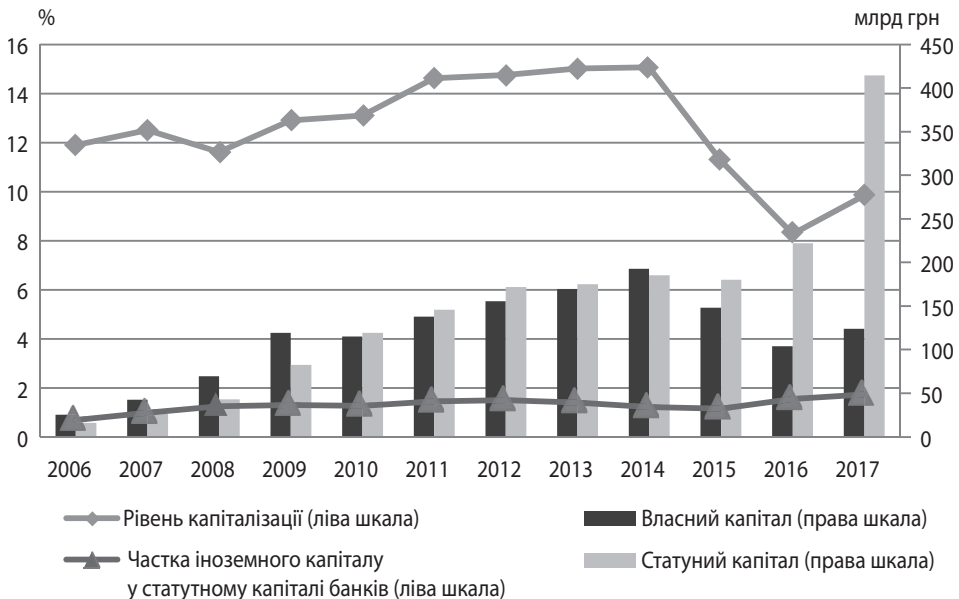

Рис. 2. Динаміка власного капіталу, статутного капіталу та коефіцієнта капіталізації банків України впродовж 2007–2016 рр. (на 1 січня кожного року)

Розраховано за: Основні показники діяльності банків України / Нац. Банк України. URL: [http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=](http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id;); Показники фінансової звітності банків України / Нац. банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

Якщо розглядати темпи приросту активів і капіталу (рис. 3), слід зауважити, що у 2005 та 2007 рр. темпи приросту активів перевищували аналогічний показник капіталу, проте з 2008 р. триває стійке перевищення темпів зростання капіталу, особливо зареєстрованого сплаченого статутного капіталу банку, над динамікою активів. 2016 р. відзначається істотним підвищенням темпів приросту статутного капіталу, що вказує на процеси докапіталізації в банківській системі за від'ємного значення темпів приросту її активів.

Негативні тенденції обсягів активних операцій пояснюються тим, що за основним їх видом – кредитуванням – спостерігається певна обмеженість у наданні нових кредитів у першій половині 2016 р., однак відзначалося неістотне поживалення в другій половині року, великою мірою в результаті кредитування державних монополій держбанками. Валові гривневі кредити суб'єктам господарювання зросли на 87 млрд грн (+27 %), а в іноземній валюті вони зменшилися на 4,1 млрд дол. США в еквіваленті, що частково пояснюється пере-кредитуванням у гривні. Кредитування населення теж скоротилося.

Ключові показники капітальної стійкості банків України наведені в табл. 1. Їх аналіз засвідчив, що за надійністю банківська система сильно залежить від залучених ресурсів, оскільки за досліджуваній період значення

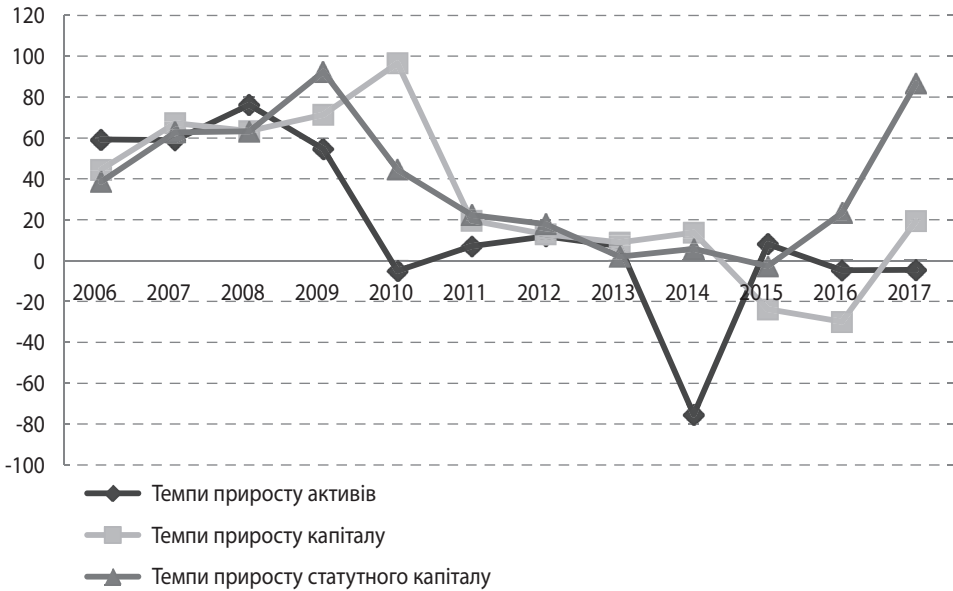

Рис. 3. Співвідношення темпів приросту капіталу, статутного капіталу, активів банків України протягом 2007–2016 рр. (станом на 1 січня кожного року), %

Розраховано за: Основні показники діяльності банків України / Нац. Банк України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id; Показники фінансової звітності банків України / Нац. банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

Таблиця 1. Динаміка показників капітальної стійкості банків України впродовж 2010–2016 рр.

Показник	Рекомендовані значення	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Коефіцієнт надійності	≥ 5 %	33,21	31,58	29,89	28,80	48,89	21,49	14,05
Коефіцієнт фінансового важеля	1:20	5,84	5,78	5,66	5,64	7,90	7,94	9,15
Коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів	≥ 10 %	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60	13,06	7,13
Співвідношення статутного й балансового капіталу	15–50 %	105,90	110,53	103,48	96,18	121,70	129,35	335
Коефіцієнт рівня капіталу в пасивах банку	10–15 %	14,62	14,75	15,02	15,07	11,24	11,18	9,85
Коефіцієнт співвідношення зобов'язань і капіталу	70–80 %	85,38	85,25	84,98	84,93	88,76	88,82	91,49
Коефіцієнт захищеності власного капіталу	≥ 25 %	28,72	25,34	23,50	20,81	25,52	23,93	28,27
Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	12–15	6,46	6,13	6,43	6,90	7,31	6,91	4,19
Співвідношення капіталу та депозитів	15–20 %	33,21	31,58	29,89	28,80	48,89	21,49	15,34

Розраховано за: Основні показники діяльності банків України / Нац. Банк України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id= Показники фінансової звітності банків України / Нац. банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

коефіцієнта надійності має тенденцію до зростання, хоча у 2016 р. знизилося. Водночас коефіцієнт фінансового важеля вказує на низьку здатність банків залучати кошти на фінансовому ринку. Також спостерігається високий ступінь ризиковості проведення активних операцій, оскільки рівень мультиплікатора капіталу за період 2010–2016 рр. має тенденцію до зниження.

Достатність капіталу банків у 2016 р. була вищою за нормативне значення, але при цьому відбувається її поступове зниження порівняно з попередніми роками, й наразі цей показник наближається до рівня 2007 р. (рис. 4). Надвисоке від’ємне значення рентабельності капіталу свідчить про дефіцит поповнення власного капіталу банків за рахунок такого джерела, як прибуток. У 2016 р. зафіксовано історично великий збиток банківського сектору – 159 млрд грн, що зумовлено резервуванням кредитного портфеля ПАТ КБ “ПриватБанк”.

Таким чином, запровадження контрциклічного регулювання в Україні є нагальною потребою для уникнення й нівелювання негативних наслідків кризи в банківській системі. Воно входить у систему макропруденційного регулювання, тому основні інструменти останнього більшою мірою використовуються при встановленні нових вимог до капіталу. Ключовими концептуальними напрямками контрциклічного регулювання є:

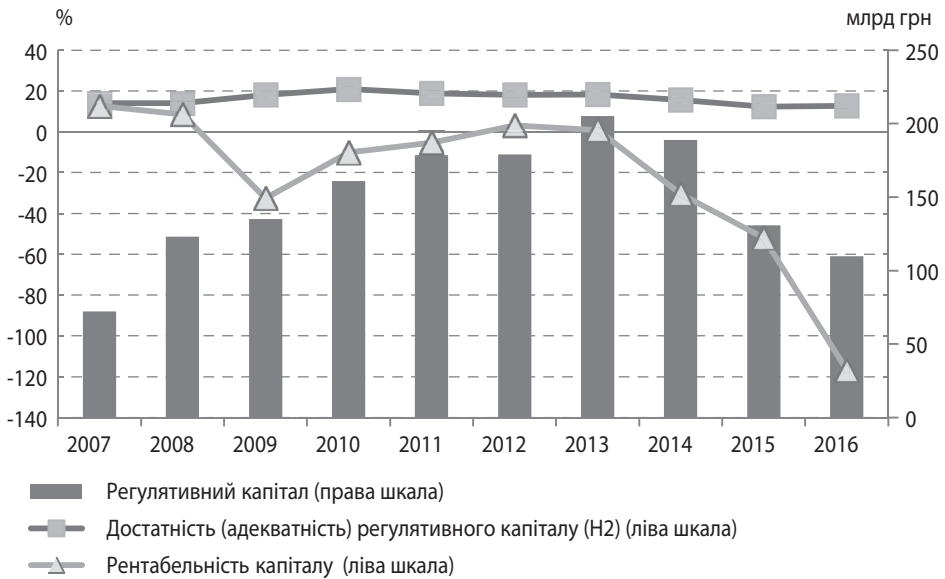

Рис. 4. Динаміка показників достатності капіталу банків України впродовж 2007–2016 рр. (станом на 1 січня кожного року)

Розраховано за: Основні показники діяльності банків України / Нац. Банк України. URL: [http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=](http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id;); Показники фінансової звітності банків України / Нац. банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

1. Перехід до динамічного резервування: банки повинні створювати резерви не під час кризи, а за підвищеного кредитного попиту, тоді навантаження на фінансові результати та капітал знижується.

2. Обмеження щодо роздування банківських балансів в умовах “мильних бульбашок” на кредитному й фондовому ринках за рахунок введення додаткового нормативу достатності капіталу – простого співвідношення капіталу й активів.

3. Розширення переліку чинників, що впливають на достатність капіталу, шляхом доповнення ризиків окремо взятого банку макроекономічними, що уможливить діагностику системних ризиків.

4. Регулювання системоутворюючих банків. Оскільки такі банки є джерелом ризиків для всієї банківської системи, до них варто встановлювати жорсткіші вимоги, ніж до інших.

5. Страхування банківського капіталу. Банківські установи мають можливість проводити емісію спеціальних облігацій, котрі в разі настання кризи конвертуватимуться в банківські акції. Це розв'язало би проблему дефіциту капіталу під час кризи.

Методологічне підґрунтя контрциклічного регулювання полягає у визначенні суб'єктів, об'єктів, принципів та інструментів його реалізації (рис. 5). Воно має певні переваги й недоліки. Так, резервний буфер капіталу позбавлений контрциклічних властивостей та збільшує вимоги до достатності капіталу, а головною перевагою проциклічного буфера капіталу (попри систематичне заниження прибутку й викривлення у фінансовій звітності) є стабілізаційний ефект у довгостроковому періоді.

Якщо розглядати методичний підхід до формування контрциклічного капітального буфера для вітчизняної банківської системи, то насамперед варто виходити з позиції управління надмірним зростанням кредиту, що призводить до виникнення системного ризику в економіці. При цьому необхідно визначитися з регулятором, який проводитиме моніторинг кредитної експансії та встановлюватиме масштаби формування й використання контрциклічного буфера капіталу. Рішення про збільшення цього буфера повинне публікуватися за 12 місяців із метою підготовки банків до нововведень, а про його зменшення – одразу після прийняття такого рішення.

У ролі базового індикатора потреби у зміні контрциклічного капітального буфера виступає показник відношення кредитів до ВВП. При цьому слід враховувати закріплені Базельським комітетом із питань банківського нагляду принципи формування та використання контрциклічного капітального буфера [16].

Цілі. Рішення про порядок функціонування буфера мають прийматись відповідно до мети його створення, що полягає в захисті банківської системи від потенційних збитків унаслідок надлишкового попиту на кредити, котрий призводить до виникнення системного ризику.

Загальне керівництво для застосування. Приймаючи рішення про створення буфера, поряд із базовим можна використовувати інші підходи. При цьому регулятори повинні пояснювати, яка інформація та яким чином

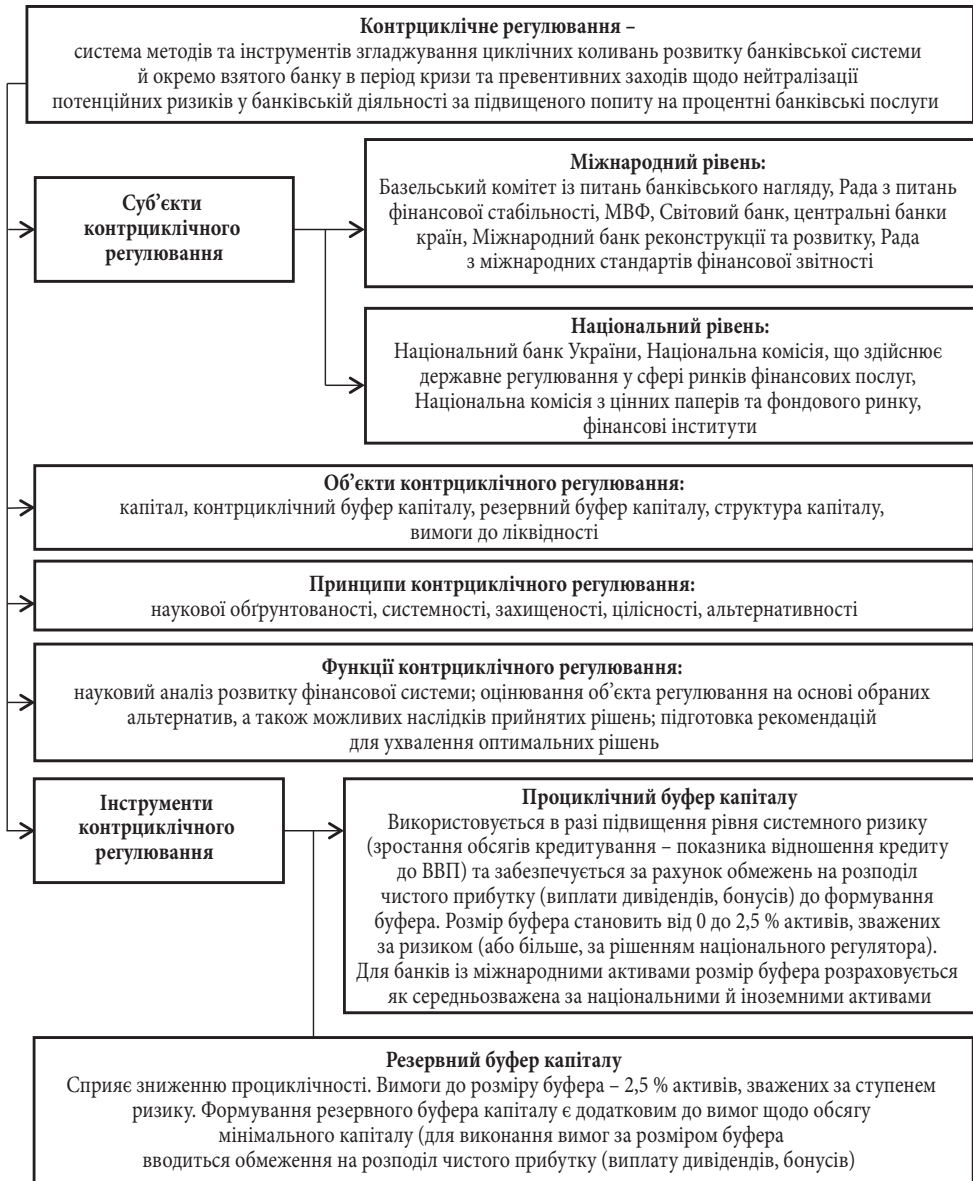

Рис. 5. Методологічне підґрунтя контрциклічного регулювання

Складено за: *Orkida (Findiku) I, Gentiana G.* Financial crisis. Implementation of macro- and micro-prudential regulate. *Review of Applied Socio-Economic Research*. 2013. Vol. 5, Iss. 1. P. 83–92; *Зверяков М. І, Коваленко В. В.* Банківський капітал: вимоги Базеля III. *Фінанси України*. 2011. № 6. С. 13–23; *Мищенко В., Незнамова А.* Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору. *Вісник НБУ*. 2011. № 1. С. 4–9; *Науменкова С. В., Мищенко В. І.* Макропруденційні інструменти в механізмі забезпечення фінансової стабільності. *Фінанси України*. 2015. № 10. С. 53–76; *Пирог О. В., Шевченко Н. В.* Макропруденційне регулювання інвестиційної діяльності як механізм забезпечення стабільного розвитку національної економіки. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18, № 1. С. 63–70.

береться до уваги при прийнятті рішень, пов'язаних із його створенням. Відповідним чином встановлюються вимоги до національних регуляторів щодо розкриття інформації про підходи, котрі застосовуються на національному рівні до визначення регулярного розміру контрциклічного капітального буфера.

Ризик хибних сигналів. Регулятори мають оцінювати чинники, здатні породжувати такі сигнали. З метою підтвердження правильності формування й використання буфера на основі показника відношення кредитів до ВВП доцільно враховувати ціни на різні активи, спреди фінансування та спреди за кредитними дефолтними свопами, а також оцінювати якість виданих кредитів, зростання реального ВВП, спроможність нефінансових установ виконувати власні зобов'язання в установленій термін.

Негайний розпуск. У кризовий період цей захід сприяє зменшенню ризику скорочення пропозиції кредиту, пов'язаного з наявними вимогами до капіталу.

Інші макроруденційні інструменти. Коли надлишкове збільшення кредиту сконцентроване в певних секторах, але загалом не вважається надлишковим, регулятор може вводити інші альтернативні інструменти (ліміти на коефіцієнт співвідношення кредиту й забезпечення, на використання залученого капіталу з метою примноження прибутку, капітальні буфери для окремих секторів економіки).

Алгоритм розрахунку контрциклічного капітального буфера наведено на рис. 6 [1; 7; 17–19].

Контрциклічний капітальний буфер дорівнює нулю, якщо GAP_i нижче за певне порогове значення (L). Буфер збільшується до максимуму (2,5 % активів, зважених із урахуванням ризику), коли перевищує верхню межу (H).

Базельський комітет із питань банківського нагляду рекомендує такі значення верхньої та нижньої меж: $L = 2$; $H = 10$ [17].

Оскільки передбачається, що вимоги до буфера змінюються лінійно в діапазоні GAP_i між 2 і 10, то функція контрциклічного капітального буфера матиме такий вигляд:

якщо GAP_i перебуває в діапазоні [2,10], то $BUFFER(GAP) = 0,3125 \cdot (GAP - 0,625)$;

якщо $GAP_i < 2$, то $BUFFER(GAP) = 0$;

якщо $GAP_i > 10$, то $BUFFER(GAP) = 2,5$.

Деталізована методика визначення контрциклічного буфера капіталу викладена в Консультаційному документі Базельського комітету з банківського нагляду [17]. Відповідно до нього, кредитний цикл вимірюється коливаннями сукупної кредитної пропозиції відносно ВВП. Довгострокова тенденція, що характеризує збалансовану кредитну пропозицію, визначається за допомогою статистичного фільтра Ходрика – Прескотта. Потім потрібно задати чутливість політики регулятора до геп-відхилення пропозиції від збалансованого довгострокового зростання. Якщо фактичне відхилення перевищує заданий пороговий рівень, доцільно створити контрциклічний буфер капіталу.

Визначення базового індикатора:

$$K_1 = \frac{Kp_i}{ВВП_i} \cdot 100\%,$$

де K_1 – відношення кредитів до ВВП; Kp_i – надані кредити в i -му періоді; $ВВП_i$ – величина ВВП у i -му періоді

Визначення тренду зміни базового показника:

Порівняння K_1 із довгостроковим трендом за допомогою фільтра Ходрика – Прескотта:

$$\left\{ \sum_{t=1}^T (y_t - g_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(g_{t+1} - g_t) - (g_t - g_{t-1})]^2 \right\} \rightarrow \min_{g_t}$$

де y_t – коефіцієнт згладжування; g_t – значення індикатора відношення кредитів до ВВП поточного періоду; g_{t-1} – значення цього індикатора попереднього періоду; g_{t+1} – значення цього індикатора майбутнього періоду. Перша сума характеризує якість розподілу; друга – штраф за зміну тренду. λ – параметр згладжування. Якщо $\lambda \rightarrow \infty$, то тренд стає лінійним, якщо $\lambda \rightarrow 0$, то повторює вихідний рядок.

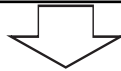
Якщо фактичний K_1 істотно перевищує показник тренду, то це сигнал до надлишкового зростання кредитування відносно ВВП

Розрахунок GAP_i :

$$GAP_i = K_1 - K_2,$$

де GAP_i – додатне перевищення K_1 над трендом; K_2 – значення тренду для кожного періоду

Розмір контрциклічного капітального буфера:

$КБК_t$ у % від активів, зважених із урахуванням ризику

Рис. 6. Алгоритм розрахунку контрциклічного капітального буфера

Розраховано за: *Осатро* J. A. Capital-Account and Counter-Cyclical Prudential Regulations in Developing Countries. *Discussion Paper*. 2002. No. 82, Aug. 25 p.; *Портер* Р. А. Вплив вимог до банківського капіталу на банківський ризик: економетрична головоломка та запропоноване рішення. *Банки та банківські системи країн світу*. 2009. № 1. С. 55–61; *Поправка* О. Г. Формування систем контрциклічного регулювання банківської діяльності. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9 (33). Ч. 4. С. 321–331; *Nilsson R., Gyomai G.* Cycle Extraction. An of comparison of the of Phase – Average Trend method, the of Hodrick-Prescott of and of Christiano-Fitzgerald of filters. *OECD Working Paper*. 2011. URL: [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=std/doc\(2011\)](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=std/doc(2011);); *Countercyclical Capital Buffer Proposal: Consultative Document / BCBS*. 2010. July. 42 p. URL: <http://www.bis.org/>.

На підставі вказаних параметрів проведено розрахунок контрциклічного буфера капіталу для вітчизняної банківської системи (табл. 2). Отримані цифри підтверджують достовірність результатів, оскільки пік попиту на кредити у вітчизняній банківській системі припадає на період 2006–2009 рр.

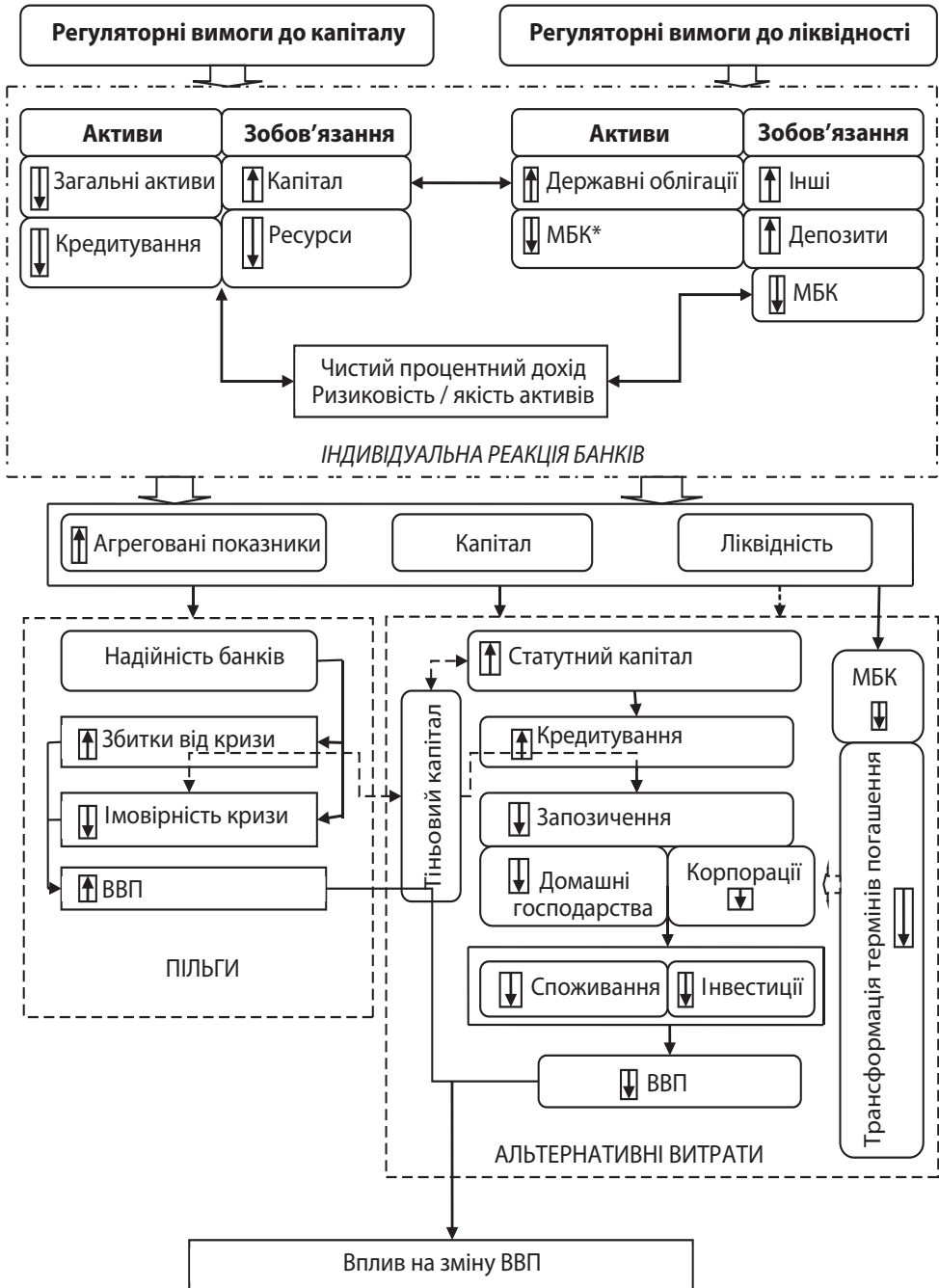
Створення банками додаткового буфера капіталу в умовах падіння реального ВВП може призвести до зниження кредитної активності банків, що, у свою чергу, посилить уповільнення зростання ВВП. Посилення вимог до достатності капіталу здатне збільшити операційні витрати банків, тож рентабельність капіталу може зменшитися. В такому разі банки будуть вимушені підвищити процентні ставки за кредитами, тобто перекласти власні витрати на клієнтів. Збільшення процентних ставок за кредитами знижує їх доступність, що негативно позначиться на сукупному попиті та, як наслідок, на економічному зростанні країни.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. Окрім доволі низької порівняно з більшістю розвинутих країн і багатьма такими, що розвиваються, частки кредиту у ВВП України, не менш значущим чинником виникнення системного ризику є приплив іноземного капіталу, котрий в умовах кризи та реалізації геополітичних ризиків змінюється на його відплив. Тому в разі рішення про запровадження контрциклічного буфера капіталу в нашій державі слід вивчити можливість його прив'язки до частки не сукупного кредиту у ВВП, а іноземних кредитів, отриманих вітчизняними банками й фінансовими установами, включаючи запозичення великих українських компаній (підприємств), які не відображаються на балансі банківського сектору. В цьому разі зняття буфера, сформованого в період сприятливої економічної кон'юнктури, дасть змогу частково компенсувати відплив іноземного капіталу з країни в кризових умовах за рахунок розширення пропозиції кредиту вітчизняними банками.

Таблиця 2. Розрахунок контрциклічного буфера капіталу для банківської системи України

Рік	Індикатор відношення кредитів до ВВП, %	Тренд, %	Геп, %	Відсоток відрахування в буфер	Активи, зважені з урахуванням ризику, млн грн	Розмір буфера, млн грн
2008	51,20	28,87	-22,33	2,5	599 396	1 498 490
2009	86,74	97,48	10,74	2,5	926 086	2 315 215
2010	69,03	63,30	-5,73	-2,48725	880 302	-2 189 531,1
2011	57,35	40,74	-16,61	2,5	942 088	2 355 220
2012	58,58	43,16	-15,42	2,5	1 054 280	2 635 700
2013	56,04	38,21	-17,83	2,5	1 127 192	2 817 980
2014	58,17	42,33	-15,84	2,5	1 287 095	3 217 737,5
2015	50,84	28,17	-22,67	2,5	1 316 852	3 292 130
2016	54,92	36,06	-18,86	2,5	1 254 385	3 135 962,5

Розраховано автором.

* МБК – міжбанківські кредити.

Рис. 7. Схема передавання імпульсів регуляторних вимог та їх впливу на економіку країни

Розроблено автором.

Також можна висловити припущення, що в специфічних українських умовах роль контрциклічного буфера капіталу повинна бути навіть більшою, ніж в міжнародній практиці. Зазначене може бути реалізоване за допомогою встановлення знижених (порівняно з поточними мінімальними) вимог до достатності сукупного банківського капіталу (10 % від зважених за ризиком активів, тимчасом як міжнародні стандарти обмежуються рівнем 8 %) в умовах несприятливої економічної кон'юнктури, але підвищених вимог до максимальної величини контрциклічного буфера (понад 2,5 % від зважених за ризиком активів) для фази економічного піднесення й кредитного буму. Такий підхід дасть змогу формувати в сприятливих економічних умовах подушку капіталу, котра може компенсувати наслідки впливу іноземного капіталу та зростання збитків за кредитним портфелем банків без масштабної, екстреної докапіталізації банківської системи за рахунок коштів держави, що було зроблено в умовах гострої фази кризи 2008 р.

Слід також зауважити, що можливість встановлення національним регулятором максимального значення контрциклічного буфера капіталу на рівні, що перевищує 2,5 % від зважених за ризиком активів, як і застосування нестандартного алгоритму його розрахунку, прямо передбачено документами Базельського комітету з банківського нагляду [9, с. 58].

Таким чином, механічне дотримання рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду щодо використання коефіцієнта відношення кредитів до ВВП у ролі індикатора при прогнозуванні контрциклічного буфера капіталу може призвести до того, що при збільшенні ВВП вимоги до капіталу будуть знижуватися, й навпаки. Відповідно, впровадження стандартів без їх адаптації до національної економіки може призвести до тяжких наслідків для останньої.

Контрциклічне регулювання є структурним елементом макропруденційної політики, головна мета якої – забезпечення стійкості фінансового сегмента економіки країни задля її зростання. Тому, існує певна залежність між дієвістю регуляторних вимог (контрциклічного регулювання) та економічним зростанням (рис. 7).

Основним напрямом подальшої реалізації стратегії контрциклічного регулювання є визначення його інституційних засад із метою прийняття рішень до застосування певних інструментів для мінімізації проциклічності у фінансовому сегменті економіки України.

Список використаних джерел

1. *Ocampo J. A.* Capital-Account and Counter-Cyclical Prudential Regulations in Developing Countries. *Discussion Paper*. 2002. No. 82, Aug. 25 p.
2. *Orkida (Findiku) I., Gentiana G.* Financial crisis. Implementation of macro- and micro-prudential regulate. *Review of Applied Socio-Economic Research*. 2013. Vol. 5, Iss. 1. P. 83–92.
3. *Зверяков М. І., Коваленко В. В.* Банківський капітал: вимоги Базеля III. *Фінанси України*. 2011. № 6. С. 13–23.
4. *Мищенко В., Незнамова А.* Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору. *Вісник НБУ*. 2011. № 1. С. 4–9.

5. Науменкова С. В., Міщенко В. І. Макропруденційні інструменти в механізмі забезпечення фінансової стабільності. *Фінанси України*. 2015. № 10. С. 53–76.

6. Пирог О. В., Шевченко Н. В. Макропруденційне регулювання інвестиційної діяльності як механізм забезпечення стабільного розвитку національної економіки. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18, № 1. С. 63–70.

7. Портер Р. А. Вплив вимог до банківського капіталу на банківський ризик: економічна головоломка та запропоноване рішення. *Банки та банківські системи країн світу*. 2009. № 1. С. 55–61.

8. Strengthening the resilience of the banking sector: Consultative document / BCBS. 2009. Dec. 80 p. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs164.htm>.

9. Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. December 2010 (rev. June 2011) / Basel Committee on Banking Supervision. 2010. 68 p. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.

10. Eleventh progress report on adoption of the Basel regulatory framework / Basel Committee on Banking Supervision. 2016. Oct. 38 p. URL: <http://www.bis.org/bcbs/publ/d388.htm>.

11. Guidance for national regulators to use countercyclical capital buffer / Basel, Bank for International Settlements. 2010. Dec. 27 p. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs187.pdf>.

12. Основні показники діяльності банків України / Нац. банк України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id.

13. Показники фінансової звітності банків України / Нац. банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

14. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: затв. постановою Правління Національного банку України від 25.01.2012 № 23. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

15. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: затв. постановою Правління Національного банку України від 30.06.2016 № 351. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

16. Что такое контрциклический буфер капитала? *Банки и деловой мир*. URL: <http://is.park.ru/doc.jsp?urn=51564781>.

17. Countercyclical Capital Buffer Proposal: Consultative Document / BCBS. 2010. July. 42 p. URL: <http://www.bis.org/>.

18. Поправка О. Г. Формування систем контрциклического регулювання банківської діяльності. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9 (33). Ч. 4. С. 321–331.

19. Nilsson R., Gyomai G. Cycle Extraction. An of comparison of the of Phase – Average Trend method, the of Hodrick-Prescott of and of Christiano-Fitzgerald of filters. *OECD Working Paper*. 2011. URL: [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=std/doc\(2011\)](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=std/doc(2011)).

References

1. Ocampo, J. A. (2002, August). Capital-Account and Counter-Cyclical Prudential Regulations in Developing Countries. *Discussion Paper*, 82.

2. Orkida (Findiku), I., Gentiana, G. (2013). Financial crisis. Implementation of macro- and micro-prudential regulate. *Review of Applied Socio-Economic Research*, Vol. 5, Iss. 1, 83-92.

3. Zvyeryakov, M. I., Kovalenko, V. V. (2011). Bankivs'ky' j kapital: vy'mohy' Bazelya III [Bank capital: requirement of Basel III]. *Finansy' Ukrainy'ny'* [Finance of Ukraine], 6, 13-23 [in Ukrainian].

4. Mishhenko, V., Neznamova, A. (2011). Bazel` III: novi pidkhody` do rehulyuvannya bankivs'koho sektoru [Basel III: new approaches to the regulation of the banking sector]. *Visnyk NBU* [Bulletin of National Bank of Ukraine], 1, 4-9 [in Ukrainian].

5. Naumenkova, S. V., Mishhenko, V. I. (2015). Makroprudencijni instrumenty` v mekhanizmi zabezpechennya finansovoyi stabil`nosti [Macroprudential instruments in financial stability mechanism]. *Finansy' Ukrainy'ny'* [Finance of Ukraine], 10, 53-76 [in Ukrainian].

6. Py'roh, O. V., Shevchenko, N. V. (2014). Makroprudencijne rehulyuvannya investy'cijnoyi diyal'nosti yak mekhanizm zabezpechennya stabil'noho rozvy'tku nacional'noyi ekonomiky' [Macroprudential regulation of investment activity as the mechanism of providing of stable development of national economy]. *Ekonomichny'j analiz* [Economic analysis], 18, 1, 63-70 [in Ukrainian].

7. Porter, R. L. (2009). Vply'v vy'moh do bankivs'koho kapitalu na bankivs'ky'j ry'zy'k: ekonometry'chna holovolomka ta zaproponovane rishennya [The impact of bank capital requirements on bank risk: econometric puzzle and proposed solutions]. *Banky' ta bankivs'ki sy'stemy' krayin svitu* [Banks and bank systems], 1, 55-61 [in Ukrainian].

8. BCBS. (2009, December). *Strengthening the resilience of the banking sector: Consultative document*. Retrieved from <http://www.bis.org/publ/bcbs164.htm>.

9. Basel Committee on Banking Supervision. (2010, December). *Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems*. Retrieved from <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.

10. Basel Committee on Banking Supervision. (2016, October). *Eleventh progress report on adoption of the Basel regulatory framework*. Retrieved from <http://www.bis.org/bcbs/publ/d388.htm>.

11. Bank for International Settlements. (2010, December). *Guidance for national regulators to use countercyclical capital buffer*. Retrieved from <http://www.bis.org/publ/bcbs187.pdf>.

12. National Bank of Ukraine. (n. d.). *Osnovni pokazny'ky' diyal'nosti bankiv Ukrayiny'* [Banking system indicators]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id [in Ukrainian].

13. National Bank of Ukraine. (n. d.). *Pokazny'ky' finansovoyi zvitnosti bankiv Ukrayiny'* [Ukrainian banks' financials]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593 [in Ukrainian].

14. National Bank of Ukraine. (2012). *Polozhennya pro porjadok formuvannya ta vy'kory'stannya bankamy' Ukrayiny' rezerviv dlya vidshkoduvannya mozhly'vy'kh vtrat za akty'vny'my' bankivs'ky'my' operacijamy'* [Regulations on the procedure of formation and use of reserves of Ukraine's banks for possible losses on active banking operations] (*Resolution No. 23*, January 25). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12> [in Ukrainian].

15. National Bank of Ukraine. (2016). *Polozhennya pro vy'znachennya bankamy' Ukrayiny' rozmiru kredy'tnoho ry'zy'ku za akty'vny'my' bankivs'ky'my' operacijamy'* [Regulation on the definition of credit risk from active banking operations by banks in Ukraine] (*Resolution No. 351*, June 30). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12> [in Ukrainian].

16. Chto takoe kontrciklicheskij bufer kapitala? [What is the countercyclical buffer of capital?]. (n. d.). *Banki i delovoj mir* [Banks and the business world]. Retrieved from <http://is.park.ru/doc.jsp?urn=51564781> [in Russian].

17. BCBS. (2010, July). *Countercyclical Capital Buffer Proposal: Consultative Document*. Retrieved from <http://www.bis.org/>.

18. Popravka, O. H. (2012). Formuvannya sy'stem kontrcy'klichnoho rehulyuvannya bankivs'koyi diyal'nosti [Forming of system kontr to cyclic adjusting of bank activity]. *Ekonomichni nauky. Seriya: Oblik i finansy'* [Economics. Series: Accounting & Finance], Vol. 9 (33), Iss. 4, 321-331 [in Ukrainian].

19. Nilsson, R., Gyomai, G. (2011). Cycle Extraction. An of comparison of the of Phase – Average Trend method, the of Hodrick-Prescott of and of Christiano-Fitzgerald of filters. *OECD Working Paper*. Retrieved from [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=std/doc\(2011\)](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=std/doc(2011)).